

Af

MORTEN PEDERSEN

Med cementen fra Aalborg til det fjerne Østen

For 100 år siden blev Aalborg udgangspunkt for et af de hidtil største danske industrieventyr på verdensplan. Med en række teknologiske nybrud på især Aalborg Portland – bl.a. igangsætningen af en af verdens første roterovne i 1898-99 – blev danske virksomheder indenfor cementindustrien nemlig markedsførende i årtierne omkring 1900. Fra hele verden rejste cementindustriens bagmænd til Aalborg for at studere den nye teknologi 'in action', og i løbet af få år gjorde bestillinger på de danske innovationer det københavnske ingeniørfirma F.L. Smidth & Co. til en af de overraskende mange danske virksomheder, som, ofte med stor succes, lancerede en multinational strategi i tiden før Anden Verdenskrig. At teknologien på den måde spredte sig fra Aalborg til hele verden, er ofte sagt og skrevet ved festlige lejligheder, ikke mindst i Aalborg. Samtidigt har der dog været stillet spørgsmålstejn ved, om det overhovedet passer og egentligt med god grund. For selv om især F.L. Smidth & Co.'s egne jubilæumsskrifter fra 1922 og 1932 til fulde godtgør, at der er noget om snakken, så har emnet fået

*The Chee Hsin Cement Co.
opført i 1906 af F.L. Smidth
& Co.*

lov at henligge i det dunkle for folk udenfor cementindustrien, ikke mindst fordi det indtil for nyligt, ikke har været underkastet historiske analyser.

Fra 2013 til 2015 vil baggrunden for og erfaringerne med F.L. Smidth & Co.'s valg af den multinationale strategi i Asien før Anden Verdenskrig imidlertid blive analyseret i et forskningsprojekt, der gennemføres af undertegnede ved Center for Industri- og Erhvervshistorie ved Syddansk Universitet. Udgangspunktet vil være materialet i F.L. Smidths arkiver i Valby, og arbejdet vil dermed kaste lys over en væsentlig del af baggrunden for, at Kulturarvsstyrelsen i 2007 udpegede Aalborg Portland som et af Danmarks 25 nationale industriminder.

Forskningsprojektet finansieres af Det Frie Forskningsråd – Kultur og Kommunikation, men det udspringer af de foregående års forskningsarbejde ved Nordjyllands Historiske Museum, og det har selvfølgelig direkte relevans for den industrielle kulturarv i Nordjylland, som museet arbejder med og formidler til sit publikum. Derfor skal dets tilgang til emnet også kort præsenteres her i museets årsskrift – ledsaget af en efterlysning til museets publikum af oplysninger om personer, der rejste ud, for at deltage i etableringen og driften af Asiens første cementfabrikker.

En dansk multinational guldalder

Perioden frem til 1920 var en dansk multinational guldalder. Især efter 1870'erne valgte et stort antal danske virksomheder således ikke alene at gøre deres virkeområde internationalt, men også at blive multinationale, dvs. at de ikke bare eksporterede varer og ydelser men tillige investerede i etableringen af selvstændigt beslutningsdygtige afdelinger i en lang række lande.

Den adfærd har været kortlagt af den nyere erhvervshistoriske forskning, som dermed har udfordret den ellers så sejlivede romantiske fortælling om Danmarks særlighed, der har været båret af en forestilling om, at mens andre lande fra midten af 1800-tallet forvandlede til industrinationer, så forblev vi en nation af bønder helt frem til 1960. Men selvom forskningen har trukket de bemærkelsesværdigt mange multinationale aktiviteter før 1939 frem i lyset, så findes der kun få dyberegående studier af større danske virksomheders multinationale strategi, og det er derfor relativt ukendt, hvad der fik dem til at vælge den, frem for blot at eksportere og benytte lokale samarbejdspartnere – og hvilke erfaringer de høstede med at være multinationale i de forskellige lande.

I international forskning arbejdes der med to overordnede teoretiske forklaringer på, at virksomheder vælger belastningen med en multinational etablering i andre landes fremmede kontekster, og på det grundlag kan man derfor som udgangspunkt tænke sig to forklaringer på de danske virksomheders hyppige multinationale adfærd frem mod begyndelsen af det 20. århundrede. Enten var den et udtryk for, at samarbejdet med lokale samarbejdspartnere til tider var så risikofyldt (og derfor dyrt), at det var billigere at opsiges samarbejdet med dem til fordel for etableringen af egne afdelinger. Eller også var den multinationale strategi snarere en målrettet strategisk satsning, møntet på at opbygge en organisation, der på bedst mulig vis gjorde det muligt at udfolde virksomhedens styrker på udvalgte fjernmarkeder.

For F.L. Smidth & Co.'s arbejde i Asien kan man sagtens forestille sig, at begge mulighederne var i spil i tiden frem mod 1939, og der er jo heller intet, der forhindrer, at der kan have været tale om et både-og, dvs. at den multinationale strategi både har været det billigste svar på en række forhold og samtidigt har kunnet tjene som en aktiv investering i opbygningen af aktiviteterne i andre lande. En historisk forståelse af, hvad der har drevet virksomhederne, forudsætter altså konkret viden om vægtningen bag deres beslutninger.

Var der i vidtstrakt grad tale om en strategisk satsning, vil det imidlertid ikke alene sætte den erhvervshistoriske nytolkning af dansk industris rolle i begyndelsen af det 20. århundrede i et nyt lys, men også netop med et fokus på Asien rumme særligt stærke paralleller til nutiden, hvor især Kina anses for en uundgåelig del af danske virksomheders fremtid, og hvor der ofte peges på et stort strategisk behov for at drage nytte af erfaringer derfra.

When China awakens...

F.L. Smidth & Co. har gennem 125 år leveret både know how, maskiner og komplette fabriksanlæg til verdens cementindustri, siden 1890'erne som en multinational virksomhed med de første afdelinger i London (1890), Skt. Petersborg (1893), New York (1895) og Paris (1899). Asien har konstant udgjort virksomhedens næststørste marked, med en andel af den globale omsætning svingende mellem en tredjedel og en femtedel. Fra den første teknologioverførsel til Kina i 1897 og frem til 1939, hvor 2. Verdenskrigs udbrud i Europa afskar kontakten til hovedkontoret i København, var omdrejningspunktet byggeriet af 89 produktionslinier svarende til mere end 75 % af den asiatiske

cementproduktion. I Thailand, Burma, Vietnam og Indonesien blev der ikke etableret selvstændige afdelinger, men i Kina blev arbejdet, efter 27 års aktivitet fra 1924, organiseret fra et F.L. Smidth-kontor i Peking. Nogenlunde samtidigt, i 1926, blev leveringen af den første ordre til en japansk cementfabrik ledsaget af etableringen af en afdeling i Tokyo i 1926. Endelig blev F.L. Smidth & Co.'s arbejde med byggeri af cementfabrikker i det britisk kontrollerede Indien siden 1904 fulgt op af etablering af en afdeling i Bombay i 1938.

Fordi cement har været så vigtig en komponent i skabelsen af moderne industrialiserede samfund, og derfor gennemgående har været en kerneinteresse for magthavere, kan man udmærket forestille sig, at den multinationale strategi i de tre lande kan have været et svar på en række risici, der har vanskeliggjort brugen af lokale samarbejdspartnere. Igen med Kina som eksempel er det i hvert fald oplagt, at ikke mindst den omskiftelige (og stærkt dramatiske) politiske udvikling kan have budt på iøjnefaldende problemer af den karakter. Hvem kunne og skulle man samarbejde med, når alliancer og magtbaser hele tiden forandrede karakter? F.L. Smidth & Co. leverede således i 1903 den første moderne cementfabrik for det svækkede Qing-dynastis sidste kejser og samarbejdede derefter med republikkens magthavere 1912-16, hvorefter engagementet blev udvidet til flere sider under den kaoslignende borgerkrig, inden der fra 1928 blev samarbejdet tæt med Chiang Kai-sheks styre. Endelig tvang leveringen af to af verdens største cementfabrikker, ved Canton og Nanking i 1936-37, danskerne i nærkontakt med den japanske invasion i Kina. Særligt ved Nanking, hvor maskineriet ikke nåede at blive overdraget før folkemordet, med en nervepirrende balancegang mellem japanske og kinesiske interesser til følge.

Som salgshallene afslører, kan der imidlertid også have været grund til at betragte Kina som et marked, der fortjente en målrettet satsning gennem en aktiv investering i en multinational organisation. I 1930'erne blev der generelt i europæiske erhvervs-kredse talt om landet med 400 mio. kunder, og i de første skrivelser til Poul Larsen fra FLS-kontoret i Peking i 1924 blev der forventningsfuldt talt om situationen "*When China awakens...*" Især manglende evne og vilje til at drage nytte af blandt andet de teknologiske landvindinger, der havde dannet grundlag for den Industrielle Revolution i Vesten, havde resulteret i, at Kina op gennem 1800-tallet i stigende grad var kommet til at fremstå som stærkt tilbagestående. Til gengæld fremstod potentialet derfor så meget desto større, da mange i 1900-tallets første årtier

fæstede lid til, at reformer snart ville bane vejen for dets indfrielse, dvs. en situation der ikke er ulig nutidens, hvor det vel også stadigt er et åbent spørgsmål om, hvilke områder og i hvilket omfang de igangværende reformer i Kina vil bryde med og forandre de strukturer, der har præget landet i århundreder.

Hvilken strategisk rolle de danske afdelinger udfyldte i de modsætningsfyldte omgivelser i Kina – og i Japan og Indien – i begyndelsen af det 20. århundrede, og hvilke erfaringer de kunne drage af deres multinationale tilstedeværelse i landene, står altså som udgangspunkt åbent og vil derfor udgøre den grundlæggende problemstilling for analyserne i de kommende års forskningsprojekt.

*Jens Peter Christensens
manchetknapper.*

Efterlysning

Var din oldefar med til at bygge Asiens første cementfabrikker?

Den nordjyske forbindelse til det danske cementeventyr på verdensplan består imidlertid i andet og mere end blot salget af maskiner, der blev udviklet og vist frem på cementfabrikkerne ved Limfjorden og ved Mariager Fjord. Med salget af roterovne, cementmøller osv. fulgte nemlig ofte mennesker, der forstod at køre med maskineriet, fordi de havde lært det som ansatte på de nordjyske cementfabrikker.

Som man kunne læse om i museets Årbog 2012 (*Dansk industrialisering i Sydøstasien*) fik de udsendte danskere, i kraft af deres kompetencer, i flere tilfælde ansvaret for drift og vedligehold af de store produktionsanlæg, og de kom dermed til at spille en væsentlig rolle for opretholdelsen af den danske position på de forskellige landes cementfabrikker. Nogle gange blev de derude og var gennem flere år kun i brevkontakt med familie og venner. Andre gange vendte de hjem til det nordjyske, og under alle omstændigheder vedligeholdte de den kulturkontakt med resten

Brændemester Jens Peter Christensen. Foto fra Hongkong omkring 1905 (i familiens eje).

af verden, der i Nordjylland havde præget især Aalborg, siden byens købmænd fra middelalderen drev deres handel med resten af verden.

På museet kender vi navnene på flere af de danskere, der fulgte med til Asiens cementfabrikker i første halvdel af 1900-tallet. Et eksempel er Jens Peter Christensen fra Vejgaard, der var arbejdsmand på Aalborg Portland op gennem 1890'erne, og som blev en af de allerførste til at køre med det roterovnsanlæg, der blev installeret på fabrikken i 1898-99. Han blev dermed en af de første, som tilegnede sig de erfaringer, der skulle vise sig så værdifulde for F.L. Smidth & Co. gennem salget af tilsvarende anlæg til lande kloden rundt. Da det i 1902 lykkedes at få en ordre på en roterovnslinie i hus fra The Green Island Cement Co. i Hongkong, fulgte Jens Peter Christensen derfor også med maskinerne derud for, som brændemester, at være med til at sikre, at teknologioverførslen blev en succes.

I 1903 fulgte hans kone, Maren Kirstine Christensen, efter til Hongkong med en børneflokk på tre. Allerede i 1906 returnerede hun imidlertid til Aalborg, hvor hun fødte parrets femte og sidste barn, og hvor hun derefter levede ind til sin død kort før Anden Verdenskrig i en villa på Dronning Christinesvej,

givetvis finansieret fra Hongkong af Jens Peter Christensen, der aldrig selv vendte tilbage til Danmark.

Oplysningerne om brændemester Jens Peter Christensen, og om hans og familiens rejse til Hongkong med en af de første roterovne, er kommet til museet via hans efterkommere i tredje led. De giver værdifuld indsigt i både de danske strategier for opbygningen og fastholdelsen af en markedsposition på et marked som det asiatiske i begyndelsen af det 20. århundrede, og i hvordan det danske cementeventyr åbnede aalborgområdet for kulturpåvirkninger fra hele verden. Men de er foreløbigt ret enestående, for det er særdeles sparsomt, hvad vi på museet kender til detaljer om de nordjyder, der på tilsvarende vis blev en del af den danske teknologioverførsel til Asien i første halvdel af det 20. århundrede. Ligger du derfor inde lignende oplysninger om personer, der rejste med ud til de dansk opførte cementfabrikker i det fjerne Østen i tiden før Anden Verdenskrig, hører vi derfor meget gerne fra dig her på museet!

De kommende års forskningsprojekt er et såkaldt post.doc.-projekt og gennemføres som nævnt ved Center for Industri- og Erhvervshistorie ved Syddansk Universitet. Museumsinspektør, ph.d. Morten Pedersen afløses i projektperioden fra sine daglige opgaver på museet, men han vil fortsat være nem at kontakte, enten ved henvendelse til museet eller på mp-kultur@aalborg.dk

